

DOI: 10.7596/taksad.v5i3.544

AHMED YESEVÎ'DE ÖLÜM ALGISI

Hamdi KIZILER¹

Öz

Bütün canlılar mutlaka bir gün ölecektir. Bu sebeple insanoğlu, ölüm gibi dünya hayatını sonlandıran bir olguyu merak etmiş ve ona çeşitli anlamlar yüklemiştir. Ölümü kötü algılayan ve dolayısıyla ona korkarak yaklaşanlar olduğu gibi, onu iyi gören ve sevinçle karşılayanlar da olmuştur. Şüphesiz bu ikinci zümrenin başında sufiler gelir. Onlar ölümü bir yok oluş olarak değil, varlığımızı borçlu olduğumuz Yüce Allah'a kavuşturan bir olgu olarak görmüştür. Orta Asya'da XII. yüzyılda yaşamış ünlü ve etkili sufi Ahmed Yesevî de ölümü sevinçle karşılamış, kendisini Rabbine götüren bir sebep olarak algılamıştır. Ona göre insanın asıl özünü teşkil eden ruh ölmez, sadece beden ölür. Bu da insanın bir halden başka bir hale dönüşmesinden başka bir şey değildir. O zaman ölüm hiçbir zaman yok oluş değil, hakikatte insanın sevgiliye (Allah'a) kavuşmasıdır. Bu çalışmada Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'i esas alınarak onun ölüm algısı ve ona yüklediği anlamlar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet, ölüm, tasavvuf, sufi.

¹Assist. Prof. Dr., Karabuk University. hamdikiziler@gmail.com

AHMAD YASAWI'S PERCEPTION OF DEATH

Abstract

Death comes to all living creatures. Therefore, humans have always wondered about the phenomenon of death which ends the mortal life and assigned meanings to it. As there were some who assumed the death evil and scary, others thought it was blessed and greeted it happily. Without any doubt, this second group mainly consisted of Sufi people. They do not assume death as an annihilation but a phenomenon that lets them reunite with Allah The Almighty, who we owe our existence. In 12th century's Central Asia, Sufi Ahmad Yasawi also greeted the death with happiness and perceived it as something that leads him to The Lord. According to him, the soul which forms the main essence of the human does not die, but only the body does. This is simply the transformation of human from one form to another. Thus death is not an annihilation but it is actually the human's blissful reunion with Allah. This study handles with the Ahmad Yasawi's perception of death and the meanings he assigned to in the context of his masterpiece, *Diwan al-Hikmah*.

Keywords: Ahmad Yasawi, *Diwan al-Hikmah*, death, sufism, tasawwuf.

Giriş

Varlıklar âleminin en önemli olgulardan birisi ölümdür. Ölüm, yaratılan tüm varlıklar için değişmez bir hakikattir. Her varlık mutlaka bir gün bu kaçınılmaz sonu yaşayacak ve yok olacaktır. İnsanoğlu, bu âleme gelişini ve gidişini bizatihi tecrübe edemediği gibi kendi hür iradesiyle kontrol de edememektedir. Diğer varlıklara göre üstün ve mükerrem özelliklerle yaratılan insan, pek çok konuda olduğu gibi ölüm olgusunu da merak etmiş, yorumlamış ve farklı biçimlerde değerlendirmiştir. Bu durum, insanın ölümü algılama biçimi ve ona yüklediği anlamlardan kaynaklanmaktadır. Ölüm olgusunu algılama biçimi, insanların inançları, bilgi seviyeleri, örf ve âdetleri, yaşadıkları sosyal ve kültürel çevreye göre farklılık arz etmektedir. Bu sebeple kişilerin veya toplumların ölüm hakkındaki algıları ile ona yükledikleri anlamları incelemek kayda değer bir çalışma olsa gerektir.

Ölüm kelimesi sözlükte; “bir şeyden kuvvetin gitmesi, hayatın zıddı, aşmak, geçmek, bitmek, tükenmek, hissiz kalmak, hayvani kuvvetin zevali, ruhun cesetten kurtuluşu ve hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi” gibi anlamlara gelmektedir.² Tasavvuf ıstılahında

---

² İbn Manzur, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensâri, *Lisânu'l-Arab*, Daru Lisâni'l-Arab, Beyrut t.y., c. III, s. 546.

ise, nefsin canı olan ve onu maddi hazlara ve bedeni zevklere yönelten hevâ ve hevesin yok edilmesi, kökünün kazınması, nefsin terbiyesi ya da öldürülmesi gibi anlamlar ifade etmektedir.³

Kutsal kitabımız Kur'an-ı Kerim'in bize verdiği bilgiye göre insan; toprak⁴, su⁵, çamur⁶, balçık⁷ gibi maddî ve Allah'ın kendisinden bir parça olarak üflediği ruh⁸ yönü olmak üzere diğer varlıklar içinde özel ve üstün yaratılmış⁹ bir niteliğe sahiptir. Kur'an genel olarak ölümü hayatla anlamlandırır. Ona göre ölümün iyiliği/güzelliği veya kötülüğü/çirkinliği, insanın hayatta iken yaşadığı iyiliğe veya kötülüğe bağlıdır. Esasen ölüm, insanın yapıp ettiklerinin bu hayatta imtihan edilmesi amacıyla Allah tarafından topraktan yaratılmıştır.¹⁰ Ancak ham maddesi toprak ve su olan bu varlık, aynı zamanda Yüce Yaratıcı'dan da ruh taşımaktadır.¹¹ Genel olarak "ruhun bedenden ayrılması suretiyle kişinin maddi hayat kaynağını yitirmesi" şeklinde tanımlanan ölüm, mahiyeti tam anlamıyla kavranamayan ve insanın asıl özünü teşkil eden bu ruhun aslına dönmesi anlamını taşımaktadır. Ölüm ve ötesindeki hakikatin Kur'an-ı Kerim'de "Allah'a döndürülmek, buluşmak, kavuşmak" gibi fiiller ile ifade edilmesi¹², bu bağlamda düşünülmelidir.

Kur'an-ı Kerim'in ölümü dünya hayatıyla bağlantılı olarak ele alması ve dünya hayatını geçici, aldanma ve oyun yeri¹³ şeklinde nitelendirmesi, dünyadaki güzelliklerin buraya ait süsler¹⁴ olduğunu belirtmesi, insanın hayata gönderiliş amacına yönelik saptamalar olduğunu unutmamak gerekir. Dünyanın nimet, güzellik ve süsleri elbette insanlar ve onların kullanılması için yaratılmıştır. Ancak bunlardan yararlanırken amaç ile araçların birbirine karıştırılmaması gerektiğinin bilincinde olmak ve dolayısıyla yaratılış gayesinin dışına sapmamak gerekir. Zira hayat ve ölüm iç içe devam eden ve birbirini tamamlayan olgulardır.

Ölümün insan üzerindeki etkileri, onun ölüm algısı ve başkalarının ölümünün kendisinde bıraktığı tesirlerdir. Toprak gibi maddî ve ruh gibi ilahî bir nefhadan yaratılan

---

³ Kemaleddin Abdürrezzak el-Kaşânî, *Istilahâtü's-Sûfiyye, Merkezü Tahkiki't-Türâs*, Kahire 1981, s.91; Suâd el-Hakim, *el-Mu'cemu's-Sûfi*, Dâru Nedre, Beyrut 1981, s. 1028; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 2004, s. 432.

⁴ Âl-i İmrân 59; Rûm 20; Hûd 61; Tâhâ 55.

⁵ Enbiyâ 30; Nûr 45; Furkân 54.

⁶ Hicr 26; En'âm 2; Mü'minûn 12.

⁷ Rahmân 14.

⁸ Hicr, 28-29; Sâd, 72; Secde, 7-9.

⁹ İsrâ, 70; Tin, 4.

¹⁰ Hacc, 5; Rûm, 20; Fâtır, 11.

¹¹ Hicr, 29; Sâd, 72.

¹² En'âm, 31, 36, 154; Yûnus, 45; Kehf, 110; Meryem, 40; Yâsin, 22, 43; Fecr, 28.

¹³ En'âm, 32; Ankebût, 64; Muhammed, 36; Hadîd, 20.

¹⁴ Kehf, 26, 46; Kasas, 60; Şûrâ, 36.

insan için ilk bakışta ölüm ile yaşam, birbirine zıt görünmektedir. Oysa ölüm, hayatın bizzat kendisine anlam kazandıran bir olgudur. Esasen diğer varlıklara göre insanın anlamlı bulunduğu ve farklı yorumladığı husus, ölümü bu şekilde algılamasıdır.

İnsanların ölüm olgusuna yaklaşım biçimleri, pek çok nedenden dolayı farklılık gösterir. Bir kısım insanlar ölümü doğal ve biyolojik bir son olarak görürken bir kısmı da beden kafesinden kurtulup sevgiliye kavuşma şeklinde telakki etmiştir. Şüphesiz Hz. Peygamber'in anlayışıyla ölümü "Yüce Dost'a kavuşma" biçiminde tasavvur edenlerin başında tasavvuf ehli gelir. Onlara göre varlık âleminde "kendini ve Rabbini bilme" noktasına gelenler, ölümden korkmadıkları gibi, ölümsüzlük sırrını da idrak edebilirler.

Tasavvuf düşüncesinde ruhun ölümü söz konusu değildir. Onlara göre sadece maddî unsurlardan yaratılmış beden ölür. Ölüm, Yüce Allah tarafından insana emanet edilen ruhun tekrar aslına dönmesi, bu sebeple maddî unsurlardan oluşan bedene hapsedilmekten kurtulması ve nihayet sevgiliye kavuşmasıyla gerçek ve sonsuz bir hayata başlamasıdır. Zira ölüm, dosta giden geminin demir aldığı bir liman gibidir. Ölümle yeni bir yolculuk, yeni bir hayat başlar. Hz. Peygamber'in (s) vefat etmeden önce son söz olarak "Allahümme'r-refike'l-alâ (Yüce Dost'a)"¹⁵ demesi, sevgiliye kavuşmanın verdiği huzur ve mutluluk ile ona teslimiyet ve samimiyyetin zirve noktasının belirtisi olarak kabul etmek gerekir.¹⁶

Ahmed Yesevî'de Ölüm Algısı

Genel anlamda tasavvuf ehli ölümü Allah, âlem ve insan telakkileri çerçevesinde değerlendirmiştir. Sufilere göre ölümsüz ruhun ölümlü bedeni terk etmesi, insanın bir halden başka bir hale geçişi anlamına gelir. Başka bir ifadeyle hakikatin idrak edilmesine engel teşkil eden dünyadaki perdelerin kalması, ancak ruhun bedenden kurtulması ve geldiği yere tekrar dönmesiyle mümkün olur. Sufiler, ölümü tabî ve iradî (ihtiyarî / irfanî) olmak üzere iki kısımda değerlendirmiştir. Tabî ölüm, insanın eceli gelince ruhunu teslim etmesi, canın ten kafesinden çıkmasıdır. İradî ölüm ise, nefsin arzu ve isteklerini söndürüp "Ölmeden önce ölüünüz." sırrına ermesi, kalpte Allah'tan başkasına yer bırakmamasıdır.¹⁷

Ahmed Yesevî, tasavvuf düşüncesinde genel çerçevesi kısa ve özlü ifade edilen tabî ölümü,

¹⁵ Buharî, Merzâ, 19; Müslim, Selam, 46.

¹⁶ İsa Çelik, Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm, A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 40, Erzurum 2009, s. 121-122. Ayrıca bkz. İhsan Soysaldı, "Sufilerin Ölümüne Bakışı", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı: 16, Yıl: 2006, s. 135-147.

¹⁷ Mehmet Necmeddin Bardakçı, Aziz Mahmud Hüdayi'nin Tasavvufi Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat, Aziz Mahmud Hüdayi Uluslararası Sempozyum Bildirileri, İstanbul 2005, c. I, s. 249.

Ölümün elinden hiç kimse kurtulmaz,
Kalender ol başına giy külâhı.¹⁸

ifadeleriyle dile getirmektedir. Buna göre fani olan her varlık mutlaka ölecektir. Bu, hayatın kaçınılmaz gerçeği olduğu için, insanoğlunun bunu kabul edip ona göre tedbirini alması gerektiğini söylemektedir.

Sufilerin iradî veya ihtiyarî ölüm anlayışı için de Hoca Ahmed Yesevî,
Allah için canını veren boşa vermez,
İki cihan ona bostan asla ölmez,
Gerçek aşkın sırrı gizlidir halk bilemez,
Gözyaşını tanık eyleyip yürür olmalı.

Aşık ölmez, ihtiyarlamaz aşkı taze,
Halk içinde ağzı güler yanar gizli,
Çöller gezip yollar yürüyüp “Hakk la-mekân”,
Hakk aşkını yakararak yürür olmalı.¹⁹

diyerek hakiki ölümün bu ölüm olduğunu vurgulamaktadır. Zira Allah’a kavuşma arzusu duyan kişi, yaşanan bu ölümle emeline ulaşır. Nitekim sevgiliye kavuşma arzusunu da,

Hakk vuslatını arayıp bulmadan hayrâneyim,
Durmadan ağlayıp gönlü harâb divâneyim,
Hâlimi sorsan ben Sevgili’nin tâlibiyim,
Sevgili arayıp yok olup geldim ben işte.²⁰

dörtlüğüyle ifade eder. Aynı düşünceleri Yunus Emre gibi Hakk aşıklarında da görmek mümkündür:

Ko ölmek endişesin, aşık ölmez bakîdir
Ölmek senin nen ola, çün canın ilahîdir.²¹

¹⁸ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Ahmed Yesevî Üniversitesi, Ankara 2016, s. 112.

¹⁹ Hoca Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, Ahmed Yesevî Üniversitesi, Ankara 2016, s. 214.

²⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 80.

Sufiler tabîî veya fizikî ölümü, "Hakk'a yürümek, kalıbı dinlendirmek, vuslat, göçmek" gibi kavramlarla ifade etmişlerdir.²² Onlara göre tabîî ölüm, bir yokluk olmadığı gibi insan hakikatine de her hangi bir zara vermez. Bu ölüm olsa olsa Allah'a kavuşma aracı olabilir. Sufilere göre tabîî ölüm, nurun nura kavuşması, sevgililerin bir hediyesi ve vuslatıdır.²³ Bu ölüm türünü "halin değişmesi" olarak ifade eden Gazzalî, ruhun cesetten ayrıldıktan sonra yok olmadığını, baki kaldığını, ancak ceset üzerindeki tasarrufunun sona erdiğini söylemiştir.²⁴

Ölüm Korkusu

Ölüm, insanoğlu için korkutucu özelliği olan bir olgudur. Bu hakikati yok etmek veya böyle bir duyguyu bastırmak, mümkün değildir. İnsanın yaşadığı hayat kadar gerçek olan ölümden korkmak, bu ürpertici hakikatle ansızın karşılaşmak ve hazırlıksız yakalanmaktan kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Esasen ölüm korkusu, insanın çaresizce karşılaştığı felaket ve korkunç anlarda hissettiği bir duygudur. Genellikle bu duygu, dünya hayatından, sevilen kişilerden, mal ve servetten ayrılmak, ölüm anındaki bilinmezlikten, kabir azabının dehşetinden ve ahirette karşılaşılabilecek sıkıntılardan kaynaklanan haz ve elemelerdir. Her insanda az ya da çok bulunan ölüm korkusu, kişinin kendi çevresinde, yakınlarında meydana geldiğinde daha içten hissedilmektedir. Bunun temelinde ölümün hakikatini bilmeme, öldükten sonra beden yokluğa giderken dünyanın varlığını sürdürmesi, geride bıraktıklarına üzülmeye, malını kaybetme, hayatın zevklerinden mahrum olma gibi kaygı ve endişeler bulunmaktadır.²⁵

Ölümün bu korkutucu, soğuk ve ürpertici yönünden hareketle beşer olmanın verdiği tabîî bir hal ile Ahmed Yesevî duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirir:

Kıyâmetin şiddetinden aklım şaşkın,

Gönlüm korkmuş, cânım yorgun, yıkık evim,

Sırât adlı köprüsünden paramparça gönlüm,

---

²¹ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, no:33.

²² Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal er-Rağıb el-İsfahanî, *Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, ed-Dâru's-Şâmiyye, Beyrut 1997, s. 781.

²³ Ramazan Muslu, *Türk Tasavvuf Kültüründe Süfîlerin Ölüme Bakışı ve Cenaze Merasimleri*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 13, Sayı: 38, 2009, s. 65.

²⁴ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî, *İhyau Ulûmi'd-Dîn*, Dâru 'l-Fikr, Beyrut 1995, c. IV, s. 419.

²⁵ Mehmet Necmettin Bardakçı, *Gazzâlî'de Ölümsüzlük Düşüncesi*, Uluslararası Modern Çağ ve Gazzâlî Sempozyumu (12-14 Mayıs 2011), Isparta 2014, s. 346; Hayati Hökelekli, "Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 3, Bursa 1991, s. 157.

Aklım gidip, deli olup kaldım dostlar.²⁶

Hayvan kılmayıp, âdem kıldı korkmak için,
Kıyâmetin şiddetinden ürkmek için,
Hakk'tan korkup, gözyaşını dökmek için,
Vâh ne yazık, figân edip, cemâl görün.²⁷

Burada ibret almayıp, kabirde ibret alasin,
Girince ateşli sorgucu, onu göresin,
Kurtulmaya yer bulamayıp mahzun olasin,
Yanar ateşten korkmaz mısın ey zâlim?

Kabre girer cehennem ateşi heybet ile,
Korkmayan, korkacak orada ibret ile,
Fayda olmaz o şu günü hasret ile,
Tevbe edip yanmaz mısın ey zâlim?²⁸

Tasavvuf erbabı, her ne kadar ölümü diğer pek çok insana göre Yüce Allah'a vuslat şeklinde görüp sevinçle karşılayarak farklı algılasalar da, onun ürpertici ve korkutucu yanını asla görmezlikten gelmemişlerdir. Nitekim Ahmed Yesevî'nin ölüm korkusu hakkındaki duygu ve düşüncelerine benzer ifadeleri Mevlana da, "Bizi korkutan, can vermenin görünüşü, dış yüzü, ölümdür. İç yüzü ise diriliktir, yaşayıştır." ifadeleriyle dile getirir.²⁹

Ölüm Sonrasına Hazırlık

Ancak Yesevî'ye göre bu gerçek var olmakla beraber, ölüm üzerinde sürekli bir korku üretmek, onu ahirete hazırlanmak için bir motivasyon aracı olarak görmek gerekir. Ayrıca inanan biri için imanın ne kadar güçlü ve etkili bir olgu olduğunu da,

---

²⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 58.

²⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 478.

²⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 482.

²⁹ Mevlana Celaleddin Rumî, *Mesnevî*, terc: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, c. I, s. 236.

Dirilikte din nevbetini iyi vur,
Âhiretin gereğini burada hazırla,
Kul Hoca Ahmed imân üzere tayib ol,
İmân ile varan kullar ölmez imiş.³⁰

ifadeleriyle dile getirir.

Ona göre ölümü sadece bedenin yok oluşu şeklinde algılayanlar, ondan korktukları için kaçmaya çalışırlar. Oysa ölümden korkmak tüm yaratılan varlıklar için doğal bir hal olmakla beraber asıl olan bu hakikati idrak edip ona hazırlanmak gerekir. Zira bu durum, insanı hem olgunlaştırır hem de Allah'a yaklaştırır. Nitekim bir şiirinde bu duygularını şöyle dile getirir:

Dünyâ benim mülküm diyen sultânlara,
Âlem mâlını sayısız yığıp alanlara,
Yeme ve içme ile meşgul olanlara,
Ölüm gelse, biri vefâ eylemez imiş.³¹

Hiç bildin mi insanoğlunun ölmeyip kaldığını,
Bu dünyânın vefâsını bildiğini,
Dünyâ isteklisinin Hakk kokusunu aldığı
Allah desen, gözyaşını yağmur eyler.³²

Cemâl dileyip terk eylesen mâsivâyı;
Ölmeden önce vücûdunu eyle fânî;
“Ve enhârün min aselin musaffa” yı,³³
Cennetini hâs kuluna ihsân eyler.³⁴

---

³⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 407.

³¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 229-230.

³² Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 264.

³³ Kur'an-ı Kerim'de muttakilere vaad edilen cennetin durumu anlatılırken “Süzme baldan ırmaklar var.” anlamına gelen ayet. (Muhammed, 15.)

³⁴ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 270.

Ölüm elçisi geldi, hâzırlığını niye yapmazsın?
Sakal-saçın ağarmış, hazırlığını niye yapmazsın?
Bedeninde kalmadı kuvvet, vücûdunun tamâmı zahmet,
Onlardan almadan ibret, hazırlığını niye yapmazsın?

Bu dünyâyı niye sevdin? Yanlış yaptın, hatâ kıldın,
Hani ukbaya ne kıldın, hazırlığını niye yapmazsın?
Bu tenden cânın almağa, melek geldi ayırmağa,
Seni koymaz dem vurmağa, hazırlığını niye yapmazsın?³⁵

Tasavvuf düşüncesinde genel olarak dünya hayatı olumsuz vasıflara sahiptir, o geçicidir, ölüm sonrası hayata hazırlanma yeridir. Ahiretin aksine dünya hayatı maddenin ve bedeninin **hâkimiyetinin** geçerli olduğu âlemdir. Sufilerin gözüyle bu açıdan dünya, ruhun hapisanesidir. Ancak her şeye rağmen sufilerin dünyaya karşı bakışlarını doğru anlamak ve dolayısıyla yanlış değerlendirmemek gerekir. Onlara göre dünya, "Seni Rabbinden alıkoyan şeydir."³⁶ Bu sebeple sufilerce yerilen dünya, ahirete hazırlıktan alıkoyan dünyalıklardır. Allah'tan ve O'nun sevgisinden uzak tutan dünyalık zevk ve safadır. Zira Hak'tan gafil olan insan, manevî açıdan ölü sayılır. "İnsanlar uykudadır, öldükleri zaman uyanırlar."³⁷ sözü hem tabiî/maddî/fizkî hem iradî/manevî/irfanî ölüm hakkında geçerlidir. Gaflet tuzağına düşmemek için, "Dünyada bir garip veya yolcu gibi ol."³⁸ tavsiyesine uymak gerekir.³⁹

Ahmed Yesevî, genel olarak sufilerin ölüm algılarına benzer düşüncesini
Hakk yâdından zerre gâfil olmayanlar,
Yatsa, kalksa, Hakk zikrini bırakmayanlar,
Vallah, billâh dünyâ harâm, almayanlar,

³⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 363.

³⁶ İsmail Ankaravî, *Minhâcu'l-Fukara*, İstanbul 1286, s. 164.

³⁷ Hz. Ali'ye ait olduğu kabul edilen bu söz için bkz. Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. II, s. 312.

³⁸ Buharî, Rikâk, 3; Tirmizî, Zühd, 25.

³⁹ Mehmet Demirci, 'Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)', *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 2000, s. 11.

Kâbir içinde o kul aslâ ölmez olur.⁴⁰

sözleriyle ifade etmiştir. Ona göre Allah katında gerçek kul olanlar, toprağın içine girmiş olsa bile ölü değil, diri sayılır.

Bedenin Ölümlü, Ruhun Ölümsüz Oluşu

Sufilere göre ölümü bir motivasyon aracı şeklinde görmek, psikolojik rahatsızlıklara kapıların kapanmasına sebep olur. Manevî açıdan insanın sağlıklı bir hayat sürmesini kolaylaştırır. Kur'an-ı Kerim'de ve Hadislerde insana ölümü hatırlatan ve üzerinde düşünüp davranışlarına çeki düzen vermesini öğütleyen birçok örnek bulunmaktadır.⁴¹ Ölüm gerçeğine vurgu yapan ayet ve hadisler ile sufilerin bu konudaki sözleri, insanın sonlu bir varlık olduğunun farkına varmasını sağlamayı amaçlamaktadır. İnsanların sahip oldukları dinî inanç ve buna bağlı ebedî yaşama arzusu, onları ölüm korkusundan uzaklaştırır. Bu inanç, insandaki kemâle ulaşma ve sonsuzluk ihtiyacını tatmin etmeye yöneliktir.⁴²

İnsan hem maddî hem manevî yönü olan bir varlıktır. Maddî tarafı ölümlü, manevî yönü ise ölümsüzdür. Başka bir ifadeyle insanın bedeni ölümlü, Allah'tan aldığı ruh ise ölümsüzdür. Bu nedenle İslam düşüncesinde ölüm, aslında yok oluş değildir. Yaşanan bu fiziksel âlemden metafizik âleme intikal demek olan ölüm, esasen insanın tekâmül etmesi ve ontolojik sürecin tamamlanması için gerekli bir olgudur. Bu durumu Hoca Ahmed Yesevî,

Ölse, şaşkın nefsi ölür, rûhu ölmez,

Sır sözünü nâdânlara söylese olmaz.

Sır sözünü nâdân, câhil kabûl kılmaz,

Olsa mahal âkil kabûl kılmadı mı?⁴³

sözleriyle anlatır. Aynı duygu ve düşünceleri Yunus Emre de bir şiirinde şöyle ifade eder:

Ten fanîdir can ölmez, çün gitti geri gelmez.

Ölür ise ten ölür, canlar ölesi değil.⁴⁴

Ölümün Vuslat Oluşu

⁴⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 254.

⁴¹ Örnek için bkz. Bakara, 154-156, 260; Âl-i İmrân, 185; Enbiyâ, 34-35; Zümer, 42; Buhârî, Merdâ 19, Deavât 30; Tirmizî, Zühd 4, Kıyâme 26; Nesâî, Cenâiz 3; İbn Mâce, Zühd 31; Ahmed b. Hanbel, I/387

⁴² Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Aziz Mahmud Hüdayî'nin Tasavvufî Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat*, Aziz Mahmud Hüdayî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, İstanbul 2005, c. I, s. 246.

⁴³ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 354.

⁴⁴ Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, no:158.

Tasavvufun kurumsallaştığı dönemde doğduğu Orta Asya ve hiç yaşamadığı Anadolu topraklarında büyük etkileri olan Ahmed Yesevî, pek çok konuda olduğu gibi ölüm algısında da dikkate değer görüşler ortaya koymuş ve kendisinden sonra Mevlana, Hacı Bektaş Velî, Yunus Emre gibi sufileri derinden etkilemiştir. Nitekim Mevlana'nın ölümü “Şeb-i Arus (vuslat gecesi)” şeklinde algılaması, kendisinden önce yaşamış ve ölümü;

Basıp toprak, kendim toprak, cismim toprak;

Hakk vuslatına ererim diye, ruhum hevesli

Tutuştum yandım, olamadım asla tertemiz

Şebnem olup yer altına girdim ben işte.⁴⁵

ifadeleriyle dile getiren Ahmed Yesevî'den etkilenmemiş olması mümkün değildir. Şüphesiz Mevlana, ölümü algılama biçimi ve yüklediği anlam ile ismi onunla özdeşleşmiş bir sufidir. Onun anlatımında ölüm, başa çıkılması zorunlu bir olgu olmaktan çıkmış, aksine özlenen, hasretle beklenen bir dost halini almıştır. Aslında ölümü bu şekilde anlamlandıran ilk insanın Mevlana olmadığı ortadadır. Özellikle tasavvuf erbabı bu algılayış şekline çok âşinâdır. Nitekim incelememize konu ettiğimiz Ahmed Yesevî örneğinde olduğu gibi sufiler arasında ölümü bu şekilde algılayıp anlamlandırdığını dile getiren pek çok şahsiyetin olduğu muhakkaktır. Bu, ölümden sonra dirilişe, gerçek ve ebedî hayata kuvvetli bir imanın ve çok sevilen Allah ile aradaki perdelerin kalkması özleminin tabii neticesidir. Bu sebeple tasavvuf düşüncesinde “Ölmeden evvel ölünüz.” tavsiyesi bir sufi için, girdiği tarikat sürecinde kemalere gayesinin zorunlu gereklerinden kabul edilmiştir.⁴⁶

Ölüm, bir kısım insanlara göre tehlike çanlarının çalmaya başlaması şeklinde algılanırken, bir an önce yüce yaratıcısına kavuşmayı arzu edenler açısından ise hakikat âlemine açılan bir kapı olarak kabul edilmiştir. Ölümü bir yokluk olarak gören materyalist düşünceye göre tehlikeli bir yolculuk, Allah'a ve ahiret gününe inanan ve sorumluluk bilinci içinde yaşayan mümine göre ise dostun yanına varıştır.⁴⁷

Nitekim Anadolu'nun önemli ve etkili sufilerinden Mevlânâ, ölümün bu farklı algılanış biçimini şöyle dile getirir: “Oğul, herkesin ölümü kendi rengindedir. İnsanı Allah'a kavuşturduğunu düşünmeden ölümden nefret edenlere, ölüme düşman olanlara, ölüm korkunç

⁴⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 78.

⁴⁶ İsa Çelik, ‘Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm’, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum 2009, s. 124.

⁴⁷ Mehmet Necmeddin Bardakçı, *Aziz Mahmud Hüdayî'nin Tasavvufî Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat*, Aziz Mahmud Hüdayî Uluslararası Sempozyum Bildirileri, İstanbul 2005, c. I, s. 248.

düşman gibi görünür. Ölüme dost olanların karşısına da dost gibi çıkar. Ey ölümden korkup kaçan can, işin aslını, sözün doğrusunu istersen, sen ölümden korkmuyorsun, sen kendinden korkuyorsun.”⁴⁸

Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî de ölümü düşman olarak değil, kendisini hakikat âlemine götüren bir sebep şeklinde algıladığını,

Şeriatta maksat odur yola girmek,
Tarikatta maksat odur nefsdan geçmek,
Hakikatta azîz cânı fedâ eylemek,
Cândan geçmeden aşk şarâbını içse olmaz.⁴⁹

Mârifetin bostânında cânını veren,
Muhabbetin meydânında baş oynayan,
Hakîkatin denizinden cevher alan
Dalgıç gibi o denizden çıkmaz olur.

Erenleri o denize daldı, battı;
Gece gündüz dinmeden bir an, zikrini söyledi
Ölmeden önce cân acısının, zehrini tattı;
Âhiret hazırlıklarını koymaz olur.⁵⁰

Şeriattan tarikata kadem koyan,
Dünyâ işini terk eyleyerek Hakk’ı seven.
Hakîkatin esrârından mânâ alan,
Marifetin meydânında üryân olur.⁵¹

bu sözlerle dile getirir.

---

⁴⁸ Mevlana Celaleddin Rumî, *Mesnevî*, terc: Şefik Can, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005, c. III, s.272.

⁴⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 249.

⁵⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 254.

⁵¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 326.

Ölmeden Önce Ölme Arzusu

Ahmed Yesevî, ölümü hayatta iken öldürmüş, “Ölmeden önce ölünüz.”⁵² düsturunun mutluluğunu tatmış bir sufidir. Ona göre bu düşünce, daha dünyada iken Allah’a kavuşmayı sağlar. Varlık ile yokluk arasındaki çizgi, hayatta iken maddî olanı yokluğa feda edebilmektir. Başka bir deyişle, bugünü yarında görmek veya yarını bugünde görmektir. Bu nedenle sufiler, “ölmeden önce ölmek” anlayışını tasavvufun temel gayesi olan insan-ı kâmile götüren yol olduğunu kabul etmişlerdir. Bu idrakte olan bir derviş için bugünü veya yarının hakikatte bir anlamı yoktur. O, bu dünyada yaşasa bile, gerçekte varacağı nihai noktanın bilince olmalı ve o anı burada iken yaşamalıdır. Ruhunu hapseden beden kafesini manen onu öldürerek ondan kurtulmalı ve öte âlemi yaşamalıdır. Ahmed Yesevî’nin Divan-ı Hikmet’i esas alındığında, ölüme bu duygu ve düşüncelerle yaklaştığını görmek mümkündür.

Yer üstünde ölmeden önce diri öldüm,
Altmış üç yaşta sünnet dedi işitip bildim,
Yer altında canım ile kulluk eyledim,
İşitip okuyup yere girdi Kul Hoca Ahmed.⁵³

Âşıklığın kolay işi, baş verme,
Mansûr gibi kendinden geçip Cân verme,
“Mûtû kable en temûtû”⁵⁴ toprak olma,
Âşıkları ölmeden önce ölür imiş.⁵⁵

İhlâsımı görüp mâşûk elimi aldı,
Feyz ve fetih dolu verip yola saldı.
Boynum eğip bencillik yeksan kıldı,
Toprak olup ölmezden önce öldüm ben işte.⁵⁶

⁵² İsmail b. Muhammed el-Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, Beyrut 1351, c. 2, s. 374.

⁵³ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 68.

⁵⁴ Yukarıda geçen “Ölmeden önce ölünüz.” hadisinin Arapça ifadesidir. Bkz. Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, c. 2, s. 374.

⁵⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 227.

⁵⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 302.

Kul Hoca Ahmed, nefsi teptim, nefsi teptim,

Ondan sonra cânânımı arayıp buldum;

Ölmeden önce cân vermenin derdini çektim,

Bir ve Var'ım, cemâlini görür müyüm?⁵⁷

Tasavvuf düşüncesinde ölüm; nefsin isteklerini gidermek, nefsin hevâ ve hevesinin kökünü kazımak anlamında da kullanılır. Nefsi maddî haz ve bedenî zevklere sürükleyen hevâ ve hevesin yok edilmesi, nefsin ölümü demektir. İşte mutasavvıfların, “ölmeden evvel ölmek” şeklinde formüle ettikleri hedef budur. Zira sufilere göre insan, her nefesini son nefesi gibi düşünmeli ve her an ölüme hazırlıklı olmaya çalışmalıdır.⁵⁸ Ölümü ve sonrasında verilecek hesap ile yaşanacak yerleri düşünmek, kişinin bu dünyaya ve dünyalıklara olan ilgisi azaltarak kendisini ahirete hazırlanmasına ve hal ve hareketlerini kontrol altında tutmasına yardımcı olur.

Tasavvuf erbabına göre “ölmeden önce ölmek” düsturunun gerçekleşebilmesi için bir müşid-i kamilin eğitimine ve rehberliğine ihtiyaç vardır.⁵⁹ Ahmed Yesevî'nin de tasavvufun bu genel prensibini,

Ey tâlip ölmeden önce öledür,

İyilerin ayağının tozu oladur,

Toprak olup feyz-fetih aladur,

Alsa olmaz Pîr hizmetini kılmadıkça.⁶⁰

ifadeleriyle dile getirir.

Ölümün Bireysel ve Sosyal Hayatta Denge Unsuru Oluşu

İslam inancına göre bütün varlıklar hayatlarının sonunda mutlaka ölüm gerçeği ile karşılaşacaklardır. Özellikle akıl ve irade sahibi olan insan, ölüm hakikatini düşündüğü zaman hem dünyadaki hal ve hareketleri hem de ahirette karşılaşacağı muamele için kendini kontrol altına almaya çalışır. Bu açıdan ölümün insan için son derece önemli ve etkili bir sosyal ve

⁵⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 63.

⁵⁸ İsa Çelik, ‘Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm’, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum 2009, s. 134.

⁵⁹ Mehmet Demirci, ‘Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)’, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 2000, s. 12.

⁶⁰ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 257.

psikolojik denge unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu konudaki dengenin titizlikle sağlanması gerektiği, aksi takdirde materyalist bir düşünceyle ona sırtını dönüp görmemek ile ondan korkarak dünya hayatını çekilmez kılmak gibi iki aşırı uçta dolaşmak kaçınılmaz hale gelir. Hoca Ahmed Yesevî, işte bu dengeyi şu sözlerle dile getirir:

Olmuştur herkese fermân ölümün şerbetini içmek;

Kaçıp ondan kurtulmazsın, ne kadar ondan çekinsen.

Ahâlînin mezarına varıp bir bir temâşâ eyle,

Ölülerden ibret almak gerek bağrını kebâb eylesen.⁶¹

İslam inancına göre, ölümün önceki hayata göre daha iyi olan yeni bir hayata geçiş olduğuna inanmadıkça ölüm korkusunu yenmek mümkün değildir. Ölümden sonraki hayata inanmayan insan, zihnini ölüm korkusundan uzak tutmak için kendini istek ve arzularının akışına bırakır. Aslında ruhun da beden gibi ölümlü olduğunu, dolayısıyla ölümden sonra eziyet ve sıkıntı çekilmeyeceğini düşünmek, bu dünyanın sıkıntılarından kurtulmaya çalışan insanı ölmenin yaşamaktan daha iyi olduğu kanaatine yani intihara götürür. Buna karşılık ölümden sonraki hayata inanan, iyi ve erdemli olan, hak dinin kendisine yüklediği görevleri yerine getiren kişi, ölümden korkmaz.⁶²

Ölümün Dünyadan Kurtuluş Vesilesi Oluşu

Tasavvuf düşüncesinde sufiler ölümü dünyadan kurtuluş vesilesi olarak telakki etmişlerdir. Onlara göre dünya, asıl huzur ve mutluluğun mükemmel şekilde yaşanacak yurt olan ahiret hayatını mahveden şer ve kötülüklerle dolu bir yerdir. Bu sebeple sufiler, şerrinden emin olunmayan dünyadan kurtulup, hayır umulan ahiret hayatına bir an önce kavuşmayı ve mükâfatların en güzeli ve zevk verecek olan Hakk Teala'nın cemalini görmeyi arzu etmişlerdir.

Dünyâ diyen huzûrsuz imiş akıllı kullar şikâyetçi imiş,

Câhillere ile dost imiş dünyâyı bırakıp giderim.⁶³

Nefsi vurup, dil kalesine versen huzur,

Huzur versen, sen yürürsün, orada rahat,

⁶¹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 223.

⁶² Mustafa Çağrı, "Ölüm (İslam Düşüncesinde)", *DİA*, c. 34, s. 36.

⁶³ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 169.

Mahşer günü mürşidin bakar sana mutlu,
Burada ağlayıp, orada varıp cemâl görün.⁶⁴

On beşimde Hûrî ve gilmân karşı geldi;
Başımı eğip, el bağlayıp saygı gösterdi
Firdevs adlı cennetinden haberci geldi;
Cemâli için hepsini terkettim ben işte.⁶⁵

Ahmed Yesevî, ölümü çektiği hasreti sona erdiren bir sebep olarak görmektedir. Ona göre ömrü bu hasretle geçmiş, dolayısıyla nefesine uyarak Rabbinin emirlerine tam manasıyla uymadığı için de dünya hayatının hakkını vermemiştir. İşte ölüm, hem nefesine uymayı sonlandırdığı hem de Rabbine olan hasreti bitirdiği için sevimli bir haldir. Bu duygularını şöyle ifade eder:

Vah ne yazık geçti ömrüm bilemedim,
Cândan geçip Hazret'e doğru varamadım,
Nefsdan geçip Hakk emrini yapamadım,
Ölüp varsam hasret bana yeter dostlar.⁶⁶

Yesevî'nin yukarıdaki ifadelerine benzer şekilde Gazzalî de ölüm hakkında, "arifler ölümü devamlı olarak hatırlarlar, çünkü ölüm onlar için sevgilisi ile buluşma zamanıdır. Seven kişi, sevgilisi ile buluşacağı günü asla hatırından çıkarmaz. Hatta bu yüzden ölümün geç gelmesine üzülmür. Biran önce bu dünyadan kurtulup Allah Teâlâ'ya dönmeyi arzular."⁶⁷

Hayatın Fani Oluşu

Tasavvuf düşüncesine göre dünya hayatı fani olduğu için ölümden sonraki hayata burada iken hazırlık yapmak gerekir. Bu sebeple sufi, ölmeden önce dünyadaki hal ve hareketlerine ölüm sonrasını düşünerek dikkat etmelidir. Ölüm ötesi hayatta elde edeceği nimetlerin bu dünyadaki her şeyden daha değerli olduğunun bilincinde olmalıdır. Dünyaya aşırı bir meyil, ölüm sonrası nimetlerin kıymetini düşürür. Bu dünyada sade ve **zâhidâne** bir

⁶⁴ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 478.

⁶⁵ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 52.

⁶⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 187.

⁶⁷ Gazzalî, *İhyau Ulûmi'd-Din*, c. IV, s. 434. Krş. İsa Çelik, 'Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm', *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40, Erzurum 2009, s. 122.

hayat yaşamayı tercih etmesi, buranın zevk ve sefasına aldanmaması gerektiğini bilir. Dolayısıyla bu dünya hayatına aşırı bir bağlanmanın ölüm ötesi hayata en büyük engel olduğunu ve ona hazırlık yapmanın gereğini bilir. Bu konuda Ahmed Yesevî şöyle demektedir:

Edhem gibi bu dünyadan gönül kopar,
Hırs ve hevâ, tekebbürün evini boz,
Muhabbetin deryâsına batıp yüz,
Hakk cemâlini göstermese perîşân olunur.

Ey dostlar bu dünyadan ağlayıp geçin,
Fânîdir bu dünyadan geçip gidin,
Muhabbetin kadehini alıp mey için,
Hakk cemâlini göstermese perîşân olunur.⁶⁸

Dünyâ benim mülküm diyen sultânlara,
Âlem mâlını sayısız yığıp alanlara,
Yeme ve içme ile meşgûl olanlara,
Ölüm gelse, biri vefâ eylemez imiş.⁶⁹

Sufilere göre ölüm, bir karmaşa, kargaşa, telaş, mücadele ve mücâhede yeri olan bu dünyadan kurtulma anıdır. Bu sebeple hakiki derviş olanlar dünya hayatını fazla önemsemedikleri için ölüm korkusu hissetmedikleri gibi ölümden de korkmazlar. Hatta bütün acılarına rağmen ölümü severek arzu ederler.⁷⁰ Onlara göre Allah'ı sevenler ve O'na aşık olanlar ölseler bile, hayatta sayılırlar. Sadece bir yerden başka bir yere intikal ederler. Öze dönüp ölümsüzlüğe ulaşmayı isterler.⁷¹

Ahmed Yesevî'den sonra yaşamış Anadolu sufilerinden Yunus Emre de bir şiirinde dünyanın faniliğini tıpkı Yesevî'nin duygularını paylaşırcasına anlatmaktadır:

---

⁶⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 202.

⁶⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 229-230.

⁷⁰ Gazzalî, *İhyau Ulûmi'd-Din*, c. IV, s. 434.

⁷¹ Kuşeyrî, *Risale*, 485.

Bu dünya kahır evidir, hem bâkî değil fânîdir

Aldanıp kalma buna tiz tevbeye gelmek gerek.⁷²

Ölümün Arınma Vesilesi Oluşu

Tasavvufun temel gayelerinden biri de, beden ve maddî isteklerin merkezinde olan nefsin kemale ermesini, bir bakıma onun ruh seviyesine çıkmasını sağlamaktır. Bu durumun gerçekleşebilmesi şüphesiz öncelikle kişinin mâsivâdan uzak bulunması, ilim, irfan, tefekkür, tezekkür, ihlas, ihsan sahibi olmasıyla mümkündür. Bir başka ifadeyle Cenâb-ı Hakk ile daima birlikte olmakla gerçekleşebilir. Nitekim tasavvuf düşüncesinin temelini teşkil eden ihsan derecesini yakalamak, her an kendini Allah'ın huzurunda hissetmek ve Hz. Peygamber'in ifadesiyle, "Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmek, her ne kadar sen O'nu görmüyorsan da şüphesiz O seni görür."⁷³ düsturuyla elde edilir. İlk dönem sufilerden Cüneyd-i Bağdadî'nin (297/909) sözü kabul edilen en meşhur tasavvuf tarifi olan "Tasavvuf, Allah'ın seni sende öldürmesi ve kendisiyle yaşatmasıdır."⁷⁴ sırrı bağlamında ölüm ile hayat, zıtlığını kaybedip bir noktada birleşmektedir. Âdeta çelişkiler yok olmakta, ölüm ise hakiki hayatın sebebi olmaktadır. Şüphesiz buradaki "ölüm" ve "hayat" kavramlarının fizyolojik/maddi ölümle veya hayatla bir ilgisinin olmadığı açıktır. Buradaki ölümden asıl maksat; insan benliğinin merkezine yerleşip egosunu kontrolsüz şekilde şişiren ve tasavvuf terminolojisinde "manevî hastalık" kabul edilen kibir, gurur, enaniyet, haset, kıskançlık gibi duygu ve düşüncelerin dizginlenmesi, hâkimiyet altına alınması ve nihayet etkisiz hale getirilmesidir. Yani nefsin tezkiyesi veya başka bir ifadeyle "fenâfillah" makamında kişinin yok olmasıdır.⁷⁵

Ahmed Yesevî, tasavvuf geleneğinde yerini bulan ölümün bu şekilde algılanış biçimini kendi ifadesiyle şöyle dile getirmektedir:

Kul Hoca Ahmed nefis dağından çıkıp aştı,

Fenâfillâh makâmına yakınlaştı,

Yürek-bağrım coşarak kaynayıp taştı,

Bu hâl ile ağlayıp dua eyleyim sana.⁷⁶

⁷² Mustafa Tatçı, *Yunus Emre Divanı*, MEB Yayınları, İstanbul 1997, no:137.

⁷³ Buharî, İman, 37; Müslim, İman, 1.

⁷⁴ Kuşeyrî, *Risâle*, çev. Süleyman Uludağ, İstanbul 1978, s. 392.

⁷⁵ Mehmet Demirci, 'Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)', *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4, Yıl: 2000, s. 10.

⁷⁶ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 104.

Fenâfillâh olup bu dünyadan ağlayıp geçsem,
Hak şarâbını içerim deyip hevesle gitsem,
Şiblî benzeri âşık olup, semâ kılsam,
Böyle olup şevk şarâbını içesim gelir.⁷⁷

Bekâ-billah makâmını gülüp candan geçerler,
Fenâ-fillah olanlar o menzili kucaklarlar,
Bekâ şarâbı ne hoş tatlı şarâb o,
Sırdan anlam kapanlar o şarâbdan içerler.⁷⁸

Cân almağa bir gün gelir Melekü'l-mevt.
Ölmeden önce ölüm ile ol ülfet,
Uzak yola azık al, çek riyâzet,
İzzet râhatını satıp, horluk almaz mısın?⁷⁹

Sonuç

Yaratılan bütün varlıklar için kaçınılmaz bir hakikat olan ölüm, en çok insanoğlunun dikkatini çekmiştir. Bu sebeple insan, ölümü hem merak etmiş hem de diğer varlıklara göre farklı şekillerde algılamıştır. Ölüme değişik anlamlar yükleyen insan, dünyadaki yaşam tarzına göre ölüm konusunda söz ve eylemlerini biçimlendirmiştir. Ölümden korkanlar olduğu gibi, onu aşk ile karşılayanlar da olmuştur. Özellikle yüce, aşkın, kutsal kabul ettikleri Allah inancına sahip insanlar, ölümden korkmalarının yanında, onu hayatın bir gerçeği olarak kabul etmişlerdir. Allah inancı kuvvetli ve ölüm sonrası ahiret hayatının varlığına inanan insanlar, diğer insanlara göre ölüme ve sonrasına hazırlanmanın gereği olarak onu daha anlamlı ve daha makul değerlendirmişlerdir.

---

⁷⁷ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 382.

⁷⁸ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 431.

⁷⁹ Ahmed Yesevî, *Dîvân-ı Hikmet*, s. 370.

İslam inancına göre insan, toprak ve su gibi maddî olan unsurlar ile Yüce Allah'tan bir parça olarak aldığı ruhtan yaratılmıştır. Ruhun cesetten kurtuluşu ve hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi şeklinde kabul edilen ölüm, beden içindir. Ruhun ölmesi söz konusu değildir. İslam düşüncesinde ölüm, hiçbir zaman yok oluş şeklinde kabul edilmemiştir. Sadece Allah tarafından insana sunulan dünya hayatının son bulması ve ahiret denilen ölüm sonrası hayatın başlamasıdır. Bu bağlamda ölüm, yeni bir hayat için başlangıç kabul edilmiştir.

Tasavvuf düşüncesine göre bu dünya hayatı, kendisinden bir parça taşıyan insanın özlem taşıdığı ve bir an önce kavuşmak istediği Yüce Allah ile kul arasındaki perdeler gibidir. Bu perdeler, insanın aslına varmasına ve O'nunla bütünleşmesine engeldir. Bunun için kendini bilen kişi, hiç zaman kaybetmeden bir an önce Rabbine kavuşmak ister. Araya zaman ve mekânın girmesi, Rabbe olan hasreti artırdığı gibi, O'na olan aşkı da büyütür. Artık dünya ve dünyalıklar, bir sufi için çekilmez bir hal alır. Zira sevgiliye kavuşmasına engel olan bu dünya, onun nazarında değersiz ve anlamsızdır. Gerçek ise sadece Yüce Allah ve O'na kavuşmaktır. İşte tasavvuf erbabına göre ölüm, hem bu dünyadan kurtuluş hem de Yüce Dost'a vuslattır.

Sufilere göre, bu dünyadan kurtuluş uzadıkça veya başka bir deyişle Yüce Dost'a kavuşma geciktikçe artan özlem ve onun verdiği sıkıntıdan kurtulma yolu olarak, henüz ölüm gelmeden önce ölümü yaşamının mümkün olabileceği bir idrak geliştirmek gerektir. Bu yüksek idrak anlayışını sufiler, “ölmeden önce ölme” şeklinde vasıflandırarak bu dünyada iken maddî açıdan olmasa da manevî olarak gerçek sevgiliye kavuşma arzusunu bir nebze yaşamayı ve dolayısıyla duyulan aşkı da kısmen hafifletmeyi düşünmüşlerdir.

Tasavvuf düşüncesinin kurumsallaştığı dönemde XII. yüzyılda Orta Asya'da yaşayan, döneme ve sonrasına etkili bir tesiri olan Pîr-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî, genel olarak ölümü diğer sufiler gibi algılamış ve değerlendirmiştir. Yesevî'nin en önemli eseri sayılan Divan-ı Hikmet ölçü alındığında, onun ölümü terennüm eden şiirlerinin oldukça fazla olduğu dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu husus, Ahmed Yesevî'nin ölüm hakkındaki duygu ve düşünceleri ile onu nasıl algıladığını incelemenin önemli olduğunu göstermektedir.

Ahmed Yesevî, ölümü Yüce Sevgili'sine karşı çektiği hasreti sona erdiren bir sebep olarak görmektedir. Ona göre ömrü bu hasretle geçmiş, dolayısıyla nefesine uyararak Rabbinin emirlerine tam manasıyla uymadığı için de dünya hayatının hakkını vermemiştir. İşte ölüm, hem nefesine uymayı sonlandırdığı hem de Rabbine olan hasreti bitirdiği için sevimli bir haldir. Dünyada iken bu hali yaşamak, ancak ölümle mümkün olabilir.

Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde pek çok yerde "Ölmeden önce ölünüz." anlayışına rastlamak mümkündür. Öyle ki, şiirlerinde kendisinin ifade ettiği gibi altmış üç yaşına geldiğinde toprağa girdiği ve duygusunu bizzat tecrübe ettiği anlaşılmaktadır.

Genel olarak tasavvuf düşüncesinde ve özel olarak da incelememize konu olan Ahmed Yesevî'nin birbirine zıt gibi görünen ancak sufilerce tam aksi birbirini tamamlayan ve hatta sebebi sayılan "ölüm" ve "hayat" kavramlarına yüklenen anlamın veya onları algılamanın fizyolojik/maddi ölümle veya hayatla bir ilgisinin olmadığı açıktır. Yine genel olarak sufilerin ve özel olarak Ahmed Yesevî'nin terennüm ettiği ölümden asıl maksadı; insan benliğinin merkezine yerleşip egosunu kontrolsüz şekilde şişiren ve tasavvuf terminolojisinde "manevî hastalık" kabul edilen kibir, gurur, enaniyet, haset, kıskançlık gibi duygu ve düşüncelerin dizginlenmesi, hâkimiyet altına alınması ve nihayet etkisiz hale getirilmesi olduğunu vurgulamak gerekir. Yani tasavvuf düşüncesinin temel gayesi olan nefsin tezkiyesi, ruhun tasfiyesi ve ahlakın güzelleşmesini sağlamaya yöneliktir. Başka bir ifadeyle insanın dünyada ve ölümden sonra ahirette her an bütün varlığı ile Yüce Allah ile beraber olup (Fenâ-fi-llah) kendi öz benliğini idrak etmesi hakikatte yok olduğunun farkında olmasıdır.

Kaynakça

Aclunî, İsmail b. Muhammed (1351). *Keşfu'l-Hafâ*. Beyrut.

Ahmed b. Hanbel (1991). *el-Müsned*. Beyrut.

Ahmed Yesevî, (2016). *Dîvân-ı Hikmet*. Ankara: Ahmed Yesevî Üniversitesi.

Bardakçı, Mehmet Necmeddin (2005). "Aziz Mahmud Hüdayi'nin Tasavvufî Düşüncesinde Ölüm ve Ölüm Sonrası Hayat", *Aziz Mahmud Hüdayi Uluslararası Sempozyum Bildirileri*, İstanbul.

Bardakçı, Mehmet Necmettin (2014). "Gazzâlî'de Ölümsüzlük Düşüncesi", *Uluslararası Modern Çağ ve Gazzâlî Sempozyumu* (12-14 Mayıs 2011), Isparta.

Buharî, İsmail b. İbrahim, Sahîhu'l-Buhârî (tsz). *el-Mektebetü'l-İslâmiyye*. İstanbul.

Cebecioğlu, Ethem (2004). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. Ankara: Rehber Yayınları.

Çağrııcı, Mustafa (2007). “Ölüm (İslam Düşüncesinde)”. *DİA*, c. 34, s. 36-37.

Çelik, İsa (2009). “Türk Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm”. *Erzurum: A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40.

Demirci, Mehmet (2000). “Ölümdeki Hayat (Tasavvuf Düşüncesinde Ölüm)”. *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 4.

Gazzalî, Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed (1995). *İhyau Ulûmi'd-Dîn*. Beyrut: Dâru 'l-Fikr.

Hökelekli, Hayati (1991). “Ölüm ve Ölüm Ötesi Psikolojisi”. *Bursa: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 3, Yıl: 3.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd el-Kazvîni (trs). *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye. Beyrut.

İbn Manzur (trs). Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî, *Lisânu 'l-Arab*, Daru Lisâni'l-Arab. Beyrut.

İsmail Ankaravî (1286). *Minhâcu 'l-Fukara*. İstanbul.

Kaşanî, Kemaleddin Abdürrezzak (1981). *Istilahâtu's-Sûfiyye*. Kahire: Merkezü Tahkîki't-Türâs.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin (1990). *er-Risâletü 'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin (1978). *er-Risâletü 'l-Kuşeyriyye fî İlmi't-Tasavvuf*, çev.: Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları.

Mevlana Celaleddin Rumî (2005). *Mesnevî*, terc: Şefik Can. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Muslu, Ramazan (2009). “Türk Tasavvuf Kültüründe Sûfilerin Ölümüne Bakışı ve Cenaze Merasimleri”. *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl: 13, Sayı: 38.

Müslim, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyrî b. el-Haccâc (1987). *Sahîhu Müslim*. Beyrut: Dâru'l-Kalem.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şuayb (1992). *Sünenü'n-Nesâî*. Beyrut.

Rağîb el-İsfahanî, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. Mufaddal (1997). *Müfredâtu Elfâzi 'l-Kur'an*. Beyrut: ed-Dâru's-Şâmiyye.

Soysaldı, İhsan (2006). “Sufilerin Ölüme Bakışı”. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16.

Suâd el-Hakim (1981). *el-Mu'cemu's-Sûfî*. Beyrut: Dâru Nedre.

Tatçı, Mustafa (1997). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları.

Tirmizî, Muhammed b. İsa (1992). *Sünen (Câmiu's-Sahîh)*. İstanbul: Çağrı Yayınları.